

Геннадій Штан
Олена Бабічева

Центральна наукова бібліотека
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна

Оцифрування газетного фонду: перший досвід Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

В умовах сучасного інформаційного суспільства бібліотеки, як відомо, зіткнулися з новими, невідомими їм до цього викликами, що витікають, зокрема, із широкого поширення комп'ютерних мереж, вільного доступу до Інтернету та мобільних пристроїв, що дозволяють здійснювати цей доступ майже скрізь і завжди (в залежності лише від способу підключення до мережі). Часткової «монополії» бібліотек на інформаційні ресурси, що існувала у зв'язку з обумовленою історично концентрацією їх у бібліотечних фондах, тепер не існує: користувач може знайти відповідь практично на будь-яке питання в прямому сенсі «не сходячи з місця», використовуючи відповідний гаджет і пошукову систему на свій власний вибір. Перед сучасною бібліотекою стоїть подвійна задача: привернути до себе читача (переконати його витратити для отримання відповіді на свої питання власний час, а не тільки трафік Інтернету), і при цьому не розгубити теорію і практику бібліотечної справи, підкріпити її за допомогою нових технологій. Але для цього бібліотекарям необхідно не втратити свій набутий попередніми поколіннями потенціал, користуючись перевагами інформаційних мереж у повному обсязі. Дане завдання стоїть і перед Центральною науковою бібліотекою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ЦНБ).

Відділ книжкових пам'яток, цінних видань та рукописів ЦНБ розташовано у м. Харків на вул. Університетській, 23, у історичній будівлі бібліотеки. У 2013 р. його фонд отримав статус наукового об'єкта національного надбання. Обсяг частини фонду, що має цей статус, складає приблизно 85 тисяч одиниць зберігання: до нього належать рукописи, рукописні книги, архівні документи XII–XX ст. (2 тис. од. зб.), стародруки XV–XVIII ст. (34 тис. од. зб.), цінні та рідкісні видання XIX – XX ст., у т. ч.

особисті бібліотеки професорів та викладачів університету (24 тис. од. зб.), а також періодичні видання XVII–XX ст. (журнали (приблизно 14 тис. од. зб.), газети (понад 10 тис. од. зб.)). При цьому газетний фонд входить до складу сектора цінних видань XIX – початку XX ст. (230 тис. книг, журнали, газети), який, у свою чергу, є складовою частиною відділу книжкових пам'яток, цінних видань та рукописів.

Особливу цінність газетно-журнальної колекції ЦНБ складає місцева періодика. Однією з найвідоміших харківських газет, що друкувалися наприкінці XIX – початку XX ст., є, безумовно, газета «Южный край», яка виходила у Харкові щоденно з 1 грудня 1880 р. до 3 грудня 1919 р. Треба зазначити, що видавець газети, О. О. Іозефович, спочатку мав намір назвати її «Украина», продовжуючи, таким чином, традиції слобідських видань «Украинский вестник», «Украинский журнал», «Украинский альманах», але був змушений змінити свій намір через несхвалення його цензурою. Першим редактором «Южного края» був А. М. Стоянов, професор, декан юридичного факультету Харківського університету. У різний час із газетою співпрацювали письменники Скиталець (Степан Гаврилович Петров), Юрій Миколайович Говоруха-Отрок, Григорій Петрович Данилевський, Володимир Немирович-Данченко, дебютували Михайло Петрович Арцибашев та Аркадій Тимофійович Аверченко, при цьому останній продовжував співпрацю до свого переїзду до Санкт-Петербургу та початку видання свого відомого журналу «Новий Сатирикон». «Южный край» була однією з найвідоміших провінційних газет імперії, у 1890-х роках її тираж складав 2–5 тисяч екземплярів на день, а після революції 1905–1907 рр. – від 12 до 40 тисяч.

Газета мала значний вплив на розвиток місцевої журналістики, багато в чому сприяючи її створенню. Успіх видання базувався на всебічному інформуванні читачів про основні події з життя регіону, усієї країни та зарубіжжя, на лояльному ставленні до українського культурного руху. В цілому на даний момент газета «Южный край» є безцінним історичним джерелом та документом для дослідження й вивчення історії культури та соціально-економічного розвитку Слобожанського краю кінця XIX – поч. XX ст., історії повсякденності. Також вона яскраво відображає особливості висвітлення суспільних явищ російською пресою того часу. На

сьогоднішній день газета користується значним попитом у науковців та дослідників.

Необхідно зазначити, що у ЦНБ зберігається неповний комплект газети, однак він є найбільшим серед вітчизняних бібліотек (72 підшивки за 1880–1882, 1894–1917 рр.). Через це питання про збереження колекції ЦНБ набуває великої ролі; її важливість із часом тільки зростає, оскільки на даний момент газета є у задовільному фізичному стані, тоді як читацький попит його погіршує з кожним використанням.

Цінність та значущість зазначеної газети визначають необхідність передбачення запланованого комплексу заходів для забезпечення належного стану видання. Зокрема, у рамках проекту збереження національного надбання виконуються такі превентивні методи, як придбання спеціальних картонно-паперових футлярів для зберігання (з урахуванням індивідуальних розмірів кожної підшивки) та створення цифрової копії газети. Саме останній шлях у сучасних умовах є найбільш ефективним, оскільки передбачає створення повнотекстових цифрових копій унікальних об'єктів з метою збереження та подальшої консервації оригіналів. Він передбачає власне оцифрування видання та розміщення цифрової колекції у електронному архіві рідкісних видань і рукописів ЦНБ eScriptorium на сайті бібліотеки з метою забезпечення вільного доступу до них через Інтернет.

Архів діє з 2012 р., усі бажаючі можуть ознайомитись з ним на сайті Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/?locale=uk>. Він містить повні версії рідкісних видань та рукописів і регулярно поповнюється. До кінця 2016 р. до нього вміщувалися переважно електронні версії документів, виконані за допомогою наявних технічних засобів бібліотеки, якими неможливо провести сканування листів великого розміру (таких, як переважна більшість газет).

У 2016 р. у рамках проекту збереження національного надбання, після детального обґрунтування бібліотекою першочергової необхідності збереження газетного фонду, Міністерство освіти і науки України виділило кошти, які було спрямовано на застосування превентивних заходів збереження газети «Южный край», а саме – на створення цифрових копій річних підшивок 1880–1882 рр. Фактично це був пілотний проект, метою

якого було визначення конкретних шляхів оцифрування газет бібліотекою у співробітництві із зовнішньою організацією. Консультативну допомогу щодо оцифрування було надано заступником директора Академічної бібліотеки Латвійського університету (м. Рига, Латвія) Валдісом Мазулісом.

Першим етапом став комплекс підготовчих реставраційних робіт, які (у повному обсязі та зі збереженням оригінального вигляду газет) було виконано протягом короткого часу реставраторами ЦНБ Т. М. Крупою та А. М. Ширококорядовою. Загальний обсяг матеріалу для оцифрування склав 639 номерів та 2426 сторінок розміром 460 на 640 мм. Підготовчі роботи були необхідні у зв'язку з тим, що підшивки збереглися у вкрай зношеному стані. Робота включала видалення з корінців підшивок старого столярного клею, розшивання блоків, видалення вставок некваліфікованої реставрації (невідомий клей, який потім змінив колір), вирівнювання та очищення листів, ліквідацію розривів листів (шляхом укріплення їх мікалентним папером), ліквідацію заломів листів (шляхом пресування), видалення плям та укріплення газетних листів.

Роботу зі створення цифрових копій газети на високому рівні проведено компанією «Електронні архіви України» (ЕЛАУ), м. Київ. Ця фірма діє на ринку України багато років, її спеціалізацією є створення електронних архівів підприємств та інформаційних ресурсів для закладів освіти та культури.

До комплексу робіт входило:

1. сканування у форматі jpg, в кольоровому режимі з роздільною здатністю 300 dpi;
2. обробка графічних образів сторінок (вирівнювання орієнтації, обрізка країв);
3. створення електронних файлів в форматі PDF (PDF-300, PDF-150);
4. запис результатів на жорсткий диск.

Основною вимогою до фірми-виконавця була повна відповідність якості графічних образів вихідному матеріалу.

Дані роботи було виконано за 2 тижні у повній відповідності із технічним завданням. На даний момент колекцію розміщено у

електронному архіві рідкісних видань і рукописів ЦНБ «eScriptorium», де з нею можуть ознайомитись усі відвідувачі сайту ЦНБ.

Необхідно зазначити високу якість отриманого цифрового матеріалу: навіть частини тексту, які виконано дрібним шрифтом, можна комфортно прочитати, збільшивши масштаб зображення. Місця зі згасаючим текстом, колишніх розривів паперу, відреставровані за допомогою мікалентного паперу, є менш контрастними, але теж такими, що можуть бути прочитані. При цьому треба зазначити, що особливістю підшивок, які були у наявності на початку роботи, було те, що деякі газетні сторінки було втрачено більш ніж на 60%. Фрагменти, що залишались, вирішено теж дигіталізувати: у випадку, якщо дослідник матиме посилання на конкретну статтю, й шукатиме її, є ймовірність того, що збереглася саме потрібна йому частина інформації.

Викладені номери не залишились без уваги: як свідчить статистика сайту, з перших днів кількість переглядів «Южного края» була значною, при чому дана тенденція зберігається й донині.

У планах на 2017 р. закладено продовження розпочатої роботи зі створення цифрових копій газет XIX – початку XX століття. Зокрема, заплановано оцифрування номерів «Южного края» за 1894–1901 рр. (8 річних підшивок). Крім того, у рамках проголошеного Указом Президента України 2017 р. роком Української національної революції 1917–1921 років розпочато проект, згідно з яким буде створено цифрові копії та розміщено у відкритому доступі підшивки чотирьох газет за зазначений рік («Южный край», «Народная свобода», «Рідне слово» та «L`Ukraine», в цілому 1104 сторінок, 184 номери). Саме ці найменування газет було обрано у зв'язку з тим, що вони не є більшовистськими, мінімально або зовсім не введені до наукового обігу та характеризують події революції як у державі у цілому, так і на Слобожанщині, з точки зору різних політичних сил. Отже, вони є зараз більш актуальним історичним джерелом, ніж наявні у фондах ЦНБ газети органів радянської влади, які, по-перше, вже введені до наукового обігу, а по-друге, мають значну заангажованість щодо українських визвольних змагань. Так, «Рідне слово» подавала інформацію про події у суспільстві саме з точки зору українського національно-культурного руху, «Народная свобода» – від Конституційно-демократичної партії (партія кадетів у радянській

історіографії розглядалася виключно як буржуазна та переважно контрреволюційна організація, її преса, особливо – українська регіональна, вивчена недостатньо). Найбільш цікавим є видання «L'Ukraine», газети українського національного спрямування, що видавалася у Лозанні французькою мовою й містить значну кількість матеріалів, що характеризують сприйняття українських національно-визвольних змагань сучасниками на Заході (включно із статтями з іноземної преси, зокрема, німецької). При цьому дані матеріали у вітчизняному науковому обігу на даний момент, вочевидь, відсутні й відомі переважно у згадках у досить суб'єктивних переказах з інших джерел.

Крім вищезгаданого, своїми силами ЦНБ оцифрувала одну місцеву газету із своїх фондів – «Театральний вестник» за 1919 р.

Ще одним напрямком роботи зі збереження газетного фонду є намір перевести у цифровий формат газету «Харківський університет». Це вузівська газета, що видавалася з 1 січня 1817 року та неодноразово змінювала свою назву: «Харьковские известия», «Робітник освіти», «Іновець», «За нові кадри», «За більшовистські кадри», «Сталінські кадри», «Харьковский университет». Вона є важливим джерелом з історії роботи та щоденного життя закладу, що пройшов довгий та тернистий шлях розвитку. За період з 1927 р. до середини 40-х років ХХ ст. газета збереглася тільки на мікроплівці. Роботу з оцифрування заплановано виконати у співробітництві з Науково-дослідним проектно-конструкторським та технологічним інститутом мікрографії (м. Харків).

Усе вищезгадане на даний момент є тільки першим досвідом ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в галузі оцифрування таких складних за своїми вихідними характеристиками документів, якими є газети ХІХ – початку ХХ століття. При цьому необхідно зазначити, що цей досвід, виходячи з попередніх умов, є надзвичайно цінним. Це тільки початок даних напрямків роботи, що мають значний потенціал: так, на порядку денному стоїть необхідність створення повноцінного електронного архіву з системою повнотекстового пошуку.

Геннадій Штан
Олена Бабічева

Оцифрування газетного фонду: перший досвід Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Анотація. У сучасних умовах інформаційного суспільства бібліотека має не тільки зберігати носії інформації, але й забезпечувати доступність до них дослідників без шкоди для документів. З цією метою ЦНБ ХНУ імені В. Н. Каразіна розпочала оцифрування важливих історичних джерел – регіональних газет XIX – початку XX століття з викладенням копій до електронного архіву бібліотеки eScriptorium. У першу чергу оцифровано підшивку газети «Южный край» за 1880–1882 рр. Бібліотекою проведено відбір матеріалу та попередні реставраційні роботи. Переведення до електронного формату проведено фірмою «ЕЛАУ». Результати роботи є успішними, найближчим часом заплановано дигіталізувати ще три газети: «Народная свобода», «Рідне слово» та «L`Ukraine».

Ключові слова: газети, оцифрування, «Южный край», «Харківський університет», «Народная свобода», «Рідне слово», «L`Ukraine», електронний архів.

Hennadiy Shtan
Olena Babicheva

Digitization of the Newspapers: First Experience of the Central Scientific Library of the V. N. Karazin Kharkiv National University

Abstract. In modern conditions of the information society library has not only to preserve information carriers, but also to provide scholars the access to them without making damage to the documents. For this purpose the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University began the process of digitizing of the important historical sources – the regional newspapers of the XIX – beginning of the XX centuries with setting out the copies to electronic archive of the library eScriptorium. First of all the «Южный край» newspaper for 1880–1882 was digitized. The library made the selection of material and the preliminary restoration. The company «ELAU» transferred it to the electronic format. The results are successful, in the near future the digitization of the

three more newspapers is planning: «Народная свобода», «Рідне слово» and «L`Ukraine».

Keywords: newspapers, digitization, «Южный край», «Харківський університет», «Народная свобода», «Рідне слово», «L`Ukraine», electronic archive.

Gennadij Sztan
Olga Babiczewa

Digitalizacja zbioru gazet: pierwsze doświadczenie CBN Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W.N. Karazina

Streszczenie. We współczesnych warunkach społeczeństwa informacyjnego biblioteka ma nie tylko przechowywać nośniki informacji, ale również zapewniać dostęp do nich badaczom, bez straty dla dokumentów. W tym celu CBN Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego im. W. N. Karazina rozpoczęła dygitalizację istotnych źródeł historycznych – gazet regionalnych XIX – początku XX wieku z udostępnieniem kopii w archiwum elektronicznym biblioteki eScriptorium. W pierwszej kolejności zdigitalizowano roczniki gazety «Южный край» («Region Południowy») za 1880–1882 r. Biblioteka dokonała wyboru materiału oraz przeprowadziła wstępne prace konserwacyjne. Przeniesienie do postaci elektronicznej dokonała firma «ELAU». Wyniki pracy są udane, na najbliższy czas zaplanowano dygitalizację jeszcze trzech gazet: «Народная свобода» («Wolność narodowa»), «Рідне слово» («Słowo ojczyste») oraz «L`Ukraine».

Słowa kluczowe: gazety, dygitalizacja, «Южный край», «Харківський університет», «Народная свобода», «Рідне слово», «L`Ukraine», archiwum elektroniczne.